
Назар В.В.

СХІДНІ НАМЕТИ ТА НАМЕТНИЦТВО НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XVI—XVIII СТ.

Питання про побутування східних наметів та їх виробництво на теренах Західної України в XVI—XVIII ст. належить до кола найбільш цікавої й водночас мало дослідженої проблематики. Незважаючи на наявність архівних джерел, інвентарних описів та конкретні,¹ хоча і нечисленні пам'ятки, ця тема не знайшла належного висвітлення у вітчизняному мистецтвознавстві, що й підтверджується відсутністю будь-яких публікацій, стосовно зазначених нами об'єктів.

Одним з перших, хто звернув свою увагу на це питання, був визначний дослідник і знавець історії та культури давнього Львова - Т.Маньковський, який присвятив наметам та наметництву на західноукраїнських землях невелику статтю [Mankowski 1952, 668—169] та окремі розділи в своїх подальших монографіях.[Mankowski 1935, 1954]. Опрацьований ним матеріал багато в чому став базовим для розвідок інших науковців [Zagys...1966, 535—547]. Найновішою на даний час є публікація М.Півоцької[Riwoska 1966, 59—75] про турецький намет родини Лянцкоронських з Роздолу, який в даний час зберігається у Вавельському замку в Кракові. В ній автор не лише опрацьовує великий архівний матеріал, пов'язаний з ймовірною історією походження пам'ятки, а й вперше робить спробу прочитати існуючі на підшивці намету турецькі штампи-сигнатури, співставляє та порівнює їх з аналогічними сигнатурами інших наметів, які зберігаються в колекціях Берліна, Будапешта, Варшави, Кракова, Лондона, Львова та замку Цюлокстер у Швеції. Важливо тут вказати й на те, що стаття супроводжується низкою чорно-білих ілюстрацій, які можуть бути неабиякою допомогою в подальшому художньо-стилістичному опрацюванні об'єктів зазначеної теми. Цим, по суті, й вичерпується на сьогоднішній день доступна нам література щодо наметів.

Як відомо з історії нашої держави, з другої половини XIV ст. деякі південноруські землі, серед яких була Галичина (Червона Русь) та частина Волині, входять до складу Польської держави, політичне, соціально-економічне та географічне розташування якої на кордоні з мусульманським Сходом і католицьким Заходом сприяло активному синкретизму культур. Не останнє місце в цьому процесі відіграла й міжнародна торгівля з країнами Близького Сходу, передусім з Персією та Туреччиною, яку досить активно провадили галицькі та волинські купці, що мали здебільшого вірменське коріння. Разом з тим саме через Львів, який був впродовж XIV—XVII ст. одним з найбільш потужних економічних центрів Західної України, проходив Татарський шлях, що з'єднував його з Кам'янець-Подільським, а звідти вів через степи Північного Причорномор'я та степовий Крим — до генуезької колонії Кафи. Ця дорога була важливою магістраллю в торгівлі з близькосхідним регіоном. Так, гданський купець Мартин Груневег, який у 1582—1602 рр. жив у Львові та шість разів перебував з іншими львівськими купцями в Константинополі, залишив один з таких найдавніших його описів: “У цьому місті, як і у Венеції, стало звичним зустрічати на ринку людей з усіх країн світу в своїх уборах: угорців у їхніх малих магерках, козаків у великих кучмах, росіян у білих шапках, турків у білих чалмах... Кожен, якою б мовою він не говорив, знайде тут свою мову..., коли побачиш, як на ринку при бочках малвазії вирує натовп критян, турків, італійців, зодягнених ще по-корабельному, видається, наче тут порт відразу за брамою міста” [Ісаєвич 1966, 144]. Це й породжувало, очевидно, той незабутній, ледь строкатий колорит Львова, який так важко було не помітити. Адже “...щодня знайдеш тут різні товари, які тільки можна було придумати”[Ісаєвич 1966, 144].

Разом з тим, говорячи про розширення торгівлі у XVI—XVII ст. з Близьким Сходом, не слід забувати й про те, що, наприклад, османська Туреччина становила постійну реальну загрозу для Речі Посполитої, не лише з огляду близькості кордонів, а й з огляду підкреслено експансивної політики. Як наслідок цього, з 1672 по 1699 р. частина Поділля з центром у Кам'янці-Подільському, перебувала в турецьких руках.

Втім, це не змогло зашкодити появі ще наприкінці XVI ст. великого зацікавлення культурою мусульманського Сходу, що знайшло своє відображення не лише в одязі, декорі домашнього начиння, зброї чи кінському обладунку, а й призвело до поступового обґрунтування ідеологічних основ сарматизму [Тананаєва 1986].

Отож, повертаючись до нашої безпосередньої теми, доводиться констатувати, що досить неспокійне військово-політичне та й “культурне” життя того часу відзначалося неабиякою активністю і вимагало певної мобільності. У повній мірі це стосувалося як вже згадуваного нами суспільно-політичного життя, яке позначалося періодичними скликаннями на сейми чи вибори, так і військового, яке характеризувалося постійними татаро-турецькими війнами, виснажливими походами, незліченними запеклими боями. Вони, у свою чергу, супроводжувалися тривалим перебуванням в екстремальних умовах, найчастіше просто неба. А за таких обставин незамінними предметами ставали намети, які з однаковим успіхом використовувались як в період воєн, так і під час бенкетів, турнірів або полювань. Нерідко саме в них вирішувались важливі державні справи, приймали послів.

Навряд чи вдасться колись з точністю з'ясувати, коли саме з'являються намети на наших теренах, якої вони були форми та чи мали бодай якесь декоративне оздоблення. На жаль, жодного шатра датованого раніше ніж XVII ст., не збереглося, тому й доводиться задовольняти наукові інтереси лише на підставі письмових джерел. Втім, слід вважати, що перші з них були все ж таки власного, тобто місцевого виробництва. Виготовляли намети, очевидно, з грубого домашнього полотна, в подальшому можливо й фарбованого, відповідно до їх призначення. Поділялись вони на житлові та господарчі, в яких безпосередньо утримували коней, зберігали зброю та харчі.

З появою, та зміцненням позицій цехового виробництва на території Речі Посполитої, наметники могли входити до кравецького цеху, що, до речі, підтверджує один із статутів, датований першою половиною XVI ст. [Zarys...1966, 535]. Так, згідно з його текстом, кандидат на звання майстра мав в присутності приймальної комісії із старшин цеху намалювати намети двох типів. Подібні малюнки знаходимо в книгах кравецьких цехів, але вже XVII ст. Наприклад, в кравецькій книзі з Всхови (1640) подано як малюнок-зразок два типи наметів, причому округлий в плані був меншого розміру, а овальний - більшого [Zarys...1966, 535-537]. Окрім того, тут же подано інформацію щодо математичних розрахунків та кількості необхідних матеріалів для їх виготовлення.

Судячи з ескіза, передня, тобто видима частина стіни першого намету складалась з восьми вертикально зшитих між собою шматків полотна та гострого, конусоподібного даху, увінчаного флюгером у вигляді прапора з датою 1640 р. За вхід до цього шатра слугували одинарні двері. В іншого, овального, передня частина утворювалась вже з десяти вертикально зшитих смуг, доповнених двостулковими дверима по центру. Завершувався він двосхилим, трапецеподібним дахом з двома прямокутними вікнами, розташованими майже одне біля одного. Як і попередній, він також був увінчаний двома флюгерами з вказаною датою. В обох наметах місце стику стіни з дахом обрамлював по периметру широкий лінійно-стилізований орнамент [Zarys...1966, 536].

Можна припустити, що функція і призначення шатра могли заздалегідь обумовлювати його

декоративне оздоблення та архітектурну форму, що могла бути квадратною, прямокутною або, як зазначалось вже вище, — круглою чи овальною в плані.

Починаючи принаймні з кінця XVI ст., ми маємо вже письмові свідчення про поширення в шляхти наметів східного походження. Наприклад, серед чималого переліку речей, зафіксованих 5 грудня 1586 р. в посмертному інвентарі короля Стефана Баторія (1576—1586), знаходимо згадку й про турецькі намети.[Zagys...1966, 537].

Надзвичайно важливим свідченням підвищеного зацікавлення до східного краму може бути й подорож львівського купця вірменського походження Сефера Муратовича до країн Близького Сходу, здійснена ним у 1601 р. [Mankowski 1953]. Основною метою цієї далекої та досить небезпечної як на той час поїздки було придбання замовлених королем Зигмунтом III (1587—1632) першокласних творів перського декоративно-ужиткового мистецтва, серед яких мали бути вишукано оздоблені намети, виткані золотими та срібними нитками килими, спеціально замовлені в м. Кашані, одному з найвизначніших осередків ткацького виробництва сефевидського Ірану.

У польській монархії, де король був лише першим з-поміж рівних, заможна шляхта ні в чому не хотіла йому поступатися, а тому купувала східні товари й робила аналогічні замовлення вірменським купцям.

З часом таку розкіш дозволяли собі вже й заможні міщани, як, наприклад, відомий нам з архівних джерел Петро Ожга з Осси, котрий з 1609 по 1623 р. займав посаду теребовлянського старости. В.Лозинський вдало охарактеризував його як "...особистість вельми характерну, бувалою шляхтича, життєрадісного, [готового] як до танця, так і до ружанця (тобто, до молитви - *В.Н.*), завжди доброго на своєму місці та доброго в своїй ролі..." Нас же він цікавить передусім тим, що при потребі "...розпинав намет, який йому коштував 800 злотих в Стамбулі". Мав вдома 200 великих і 100 менших книг. А до всього цього, ще й тримав в Теребовлі папуг [Lozinski 1966, 26].

Наведені вище факти, навіть попри їх неповноту, з очевидністю засвідчують, що східні намети в той час хоч і досить дорого коштували, але користувались "підвищеним попитом". А він, як відомо, завжди породжував пропозицію, тим більше, коли мова йде про такий потужний ремісничий центр, яким був тодішній Львів.

Про це ж красномовно свідчить й така подія. Коли громада міста вирішила у 1659 р. офірувати королю Яну Казимиру (1648—1668) гідний його величній особи подарунок, то вибір зупинили на наметі, що мав вийти з-під рук саме місцевих наметників. За складеною угодою, його мали виконати з коштовної шовкової тканини, заплативши майстрам 750 злотих. Показово, що в його оздобленні чітко простежувалася орієнтація на перські зразки, бо шатро повинно було мати "...квіти різних видів, усіляких звірів та полюючих осіб"[Mankowski 1954, 1258—126]. Слід зауважити, що тема полювання була найулюбленішою в мистецтві сефевидського Ірану, кращі приклади її втілені в книжкових мініатюрах та численних пам'ятках декоративно-ужиткового мистецтва.

Втім, найбільше східних наметів та їх прямих наслідувань, передусім турецьких, з'являється на західноукраїнських землях лише в XVII ст., особливо у другій його половині. Адже низка вдалих військових операцій Польщі проти османської Туреччини, як, наприклад, в битвах під Хотином (1621), Журавно (1676) та Віднем (1683), буквально наводнили магнатські резиденції та міщанські садиби великою кількістю військових трофеїв із зброї, коштовностей, кінського обладунку, начиння, тканин, килимів та наметів. Саме тому на другу половину XVII ст. й припадає пік найбільшого зацікавлення та поширення імітації "оріенту" в широкому розумінні цього слова.

До цього слід додати, що з XVII ст. все частішими стають згадки про турецькі намети і в щоденникових нотатках та описах військових виправ. Зокрема, в записях Якуба Собеського (пом. 1646), читаємо: “Найпрекраснішими були намети камандуючих [турецькими] військами і провінціями, на зразок витончених замків, розп'ятих на списках..., декоровані позолоченими вгорі кулями, прапорцями різного кольору, орлиними крилами, що є в них символом знаменитості...” [Lipecki 1970, 125]

Відзначимо, що отримані трофеї не тільки осідали в скарбницях шляхти, але й як щедрі пожертвування, зберігалися при костелах та монастирях. Після Хотинської битви об'єднане польсько-козацьке військо здобуло величезну кількість мусульманських хоругв [AGAD, Zbiór Czolowskiego, nr. 3209, 10 - 13] та, очевидно, наметів. Принаймні кілька шовкових шатр, в якості зазначених дарів, були офіровані Яном Собеським (тоді ще полковником) Латинській катедрі у Львові, з них пізніше пошили урочисті орнати [Jedynak 1991, 45]².

Втім, ніщо до цього часу не могло б порівнятися з тими неймовірними розкошами та багатством, здобутими під мурами Відня, де вщент було розбито багатотисячну османську армію під командуванням великого візира Кара Мустафи.

Адам Поляновський, очевидець згаданих подій, в своєму щоденнику писав: “Мушу тут згадати лише про самі візирські намети, які королю [тобто Яну III Собеському] дістались, що були вони наче місто серед табору, збудовані для розкішного життя з такою безпечністю, наче візир не мав тут чого й побоюватися.

Сади, фонтани, лазні, альтанки, кіоски; стежки сукном вистелено, намети з найкоштовніших тканин й золотом обрамлені; всередині сила-силенна найвишуканіших предметів домашнього вжитку; сундуки, скрині, сідла, килими; убрань - в неймовірній кількості. Не хотілося й очам вірити щодо цієї розкоші... “ [Kraszewski 1954, 142]. З інших нотаток, залишених нам Миколаєм Діаковським, який був з оточення королівської прислуги, з прикрістю довідуємось, що після захоплення турецького табору, в першу ж ніч, хтось підпалив увесь ворожий порох, що викликало велику пожежу, яка знищила більшу частину захоплених наметів, тим більше, як зазначає сам автор, що їх “...не було куди й брати...”[Z wuograwy...1865, 70].

Загалом же слід констатувати, що хоча більшість наметів і було знищено безпосередньо під час військових дій та розграбовано місцевим населенням, якась їх частина, в тому числі й візирські, таки уціліла і, як побачимо нижче, потрапила на західноукраїнські землі, перетворившись не лише в символ звитяжної перемоги, а й в “пікантну” окрасу повсякденного життя королівської чи магнатських родин, сповненого численних розваг, тривалих бенкетів та полювань.

Можливо, аналогічними міркуваннями керувався й сам Я.Собеський, періодично надсилаючи з-під Відня свої письмові розпорядження. В одному з таких листів до своєї дружини королеви Марії Казимири (1635—1716) від 5 жотня 1683 р., йдеться про подальшу долю турецьких в'язнів, візирських хоругв та звичайно ж трофейних наметів. Останні належало скласти в Лобзовському замку, а між іншим “...по наметників до Львова послати, щоб вони їх порозбивали, відремонтували..., а що бракує - доробили” [Maria Kazimiera... 1983, 83]. Ці рядки дають реальну підставу знову говорити про існування у Львові в той час якщо не мануфактури, то принаймні окремих наметників, роботи яких, як нам видається, були високопрофесійними. Адже їм, очевидно, доводилось доробляти не лише пошкоджені елементи дерев'яних конструкцій, а й окремі частини самих наметів, котрі були багато оздоблені стилізованим квітково-рослинним орнаментом, виконаним у техніці копіткої аплікації із шкіри та різнобарвних тканин.

А вже згодом, 25 липня 1684 р., в Жовківському замку — улюбленій королівській резиденції під Львовом відбулась велика святкова урочистість, приурочена до дня народження королевича Якуба (1667—1737) та отримання Яном III високих та почесних нагород від Папи Інокентія XI (1676—1689) за порятуння Європи від османського поневолення. З цією метою під містом, на території замкового звіринця було розіп'ято кілька трофейних наметів. На щастя, окремі з них, в досить швидкій ескізній манері були замальовані³ відомим заїжджим художником Мартіно Альтамонте (1659—1745), італійцем за походженням, котрий за рекомендацією Римської Академії св. Луки в тому ж 1684 р. прибув до Жовкви [Овсійчук 1999б, 97—133].

Залишені художником малюнки, дають підставу стверджувати, що серед них були такі типи наметів: горизонтальні навіси, що розпинались за допомогою дерев'яних жердин з характерним кулястим завершенням; конусоподібні та трохи незвичні, наче нанизані зверху одна на одну, піраміди. На верхньому ярусі одного з таких наметів, художник відтворив стилізований трилопатовий орнамент, що вузькою смужкою проходить по його периметру. С. Барач [Baracz 1877, 119] вказує, що між ними був і намет Кара Мустафи, який спеціально для цих подій міг бути привезений з Вавельського замку, куди його разом з іншими речами, майже на восьмидесяти возах було привезено з-під Відня. Тоді ж, за наказом королеви, він був розіп'ятий в околицях Кракова, де його могли оглянути всі бажаючі. Відомо, що на краків'ян він справив неабияке враження, оскільки був надзвичайно великого розміру “...і складався з кількох об'єднаних між собою кімнат” [Obsiecz... 1990, 8].

Варто побіжно зазначити, що зроблені тоді Альтамонте ескізи були використані художником для створення у Жовкві двох його найбільш відомих батально-монументальних творів, таких як “Битва під Віднем” (1693) та “Битва під Парканами” (Естергомом) (1694)⁴.

Що ж до самого візирського намету, то про його подальшу долю, на жаль, відомо дуже мало. Як правило, це інформація з пізніх джерел, що вимагає досить обережного до неї ставлення. Так, з нарису історії парафіяльного костелу св. Мученика Лаврентія у Жовкві, котрий вийшов з друку в 1865 р., читаємо: “Захристія, колись багата на срібло, золото та шати, тепер - убога, ще містить [одні ?] цілі шати червоного кольору, з намету Великого Візира, декоровані золотом і сріблом та велику посудину із слонової кістки” [Z wuprawy... 1865, 96]]. Про нього ж згадує й В. Кричинський³² в описі інтер'єрів Підгорецького замку [Kruczynski, 49—50].

Далі хотілося б торкнутись й іншого аспекту досліджуваної теми. В тій чи іншій мірі, можна стверджувати, що лівова частка документів, які нас цікавлять, припадають на останню чверть XVII ст., що пояснюється вдалими військово-політичними операціями проти Османської імперії. І якщо до цього часу описувані нами пам'ятки, згідно записам, були означені словом “намети”, то з кінця XVII ст. вони все більше фігурують в інвентарях під різною термінологією. При дослівному перекладі з польської мови, якою здебільшого й складені описи, маємо: намети (“*namioty*”), порт'єри (“*kotary*”), сараї або навіси (“*szopy*”) та балдахіни “*baldachiny*”.

На жаль, зараз досить проблематично говорити про те, чим конкретно відрізнялись вони один від одного, тим більше, що архівні свідчення з цього питання досить узагальнені.

Власне, таку типологічну інформацію і знаходимо, наприклад, у переліку наметів Жовківського замку за 1696 р., складеному в зв'язку із розподілом майна між королевичами Олександром та Константином, після смерті їх батька — Яна III Собеського [AGAD, Zbiór Czolowskiego, nr. 3209, 32—34]. Згідно з ним, перший отримав їх чотири штуки, серед яких були: “порт'єра табірна, в ній два приміщення”, “порт'єра візирського *kichai*”, “намет округлий...” та “купальня візирського *kichai*”.

До другого ж відходили три намети, а саме: “портъера... паші, багата”, декорована всередині атласом з добрим до неї покриттям й усіма реквізитами та “лазня візирська, біла, бавовняна всередині, *ab extra* червона, із сукна, з двома приміщеннями...” [AGAD, Zbiór Czolowskiego, nr. 3209, 32 - 33]. Окрім них, в родинному мастку ще залишалися: “Навіс на двох жердинах, великий... Балдахін...подорожній, для розпинання... Навіс великий, на трьох жердинах, візирський. Намет великий, округлий, багато декорований, візирський”, “три великих килими..., навіс для коней”, “башт 4, із стінами, нові” та “кухня великане *per modum* навіса, все це з мотузками, покривалами і кулями (*galkami*)” [AGAD, Zbiór Czolowskiego, nr. 3209, 34].

Щоправда, як побачимо нижче, більшість з них не мали сталого місця дислокації, а в міру потреб їх перевозили з однієї резиденції до іншої. Ними ж могли бути як Золочівський замок, так і Підгорецький. До речі, в скарбниці першого у 1714 р. зберігалась значна кількість китайської порцеляни, турецькі сагайдаки, оздоблені коштовним камінням, булави щирозлоті та намети, перелік яких подається окремим розділом. Серед них фігурують чотири турецькі портъери з сукна червоного кольору, одна з яких мала два приміщення [AGAD, Zbiór Czolowskiego, nr. 407, 162 - 172].

З цього ж документу випливає, що лише окремі стіни одного з наметів, разом з кухнею і всім спорядженням, а також “стайню” було забрано до Жовкви. Показово, що два останні об'єкти поновлювалися, адже мали “нові стіни” [AGAD, Zbiór Czolowskiego, nr. 407, 169].

На завершення хотілося б сказати й кілька слів про Підгірці. І не лише тому, що замкові апартаменти були тут традиційно наповнені трофеями та мистецькими скарбами, частину з яких вже у 1918 р. було вивезено до Польщі та Історичного музею у Львові [Zamek 1931, 36—58]. А передусім тому, що знаходимо тут додаткові докази існування на наших землях місцевого наметництва і у другій половині XVIII ст.

Перший з них пов'язаний з постаттю Станіслава Матеуша Ржевуського (пом. у 1728), гетьмана великого коронного, який наприкінці 1718 р. стає черговим власником Підгорецького замку. Власне він був замовником того намету, лише з опису якого знаємо, що був він оздоблений родинним гербом Кривда та літерами S.M.R. Цей намет відзначався досить великим розміром і складався аж з трьох частин. У забарвленні його даху та стін домінуючими виявились блакитний та жовтий кольори, що традиційно вважались гербовими кольорами роду Ржевуських. З іншого ж контракту, укладеного в Підгірцях 8 травня 1754 р. між Вацлавом Ржевуським (1706—1799), гетьманом великим коронним та каштеляном краківським та бродським наметником Хершком Кофмановичем, довідуємось про замовлення на виконання останнім намету типу “szopy”, орієнтованого на східні зразки [Mankowski 1954, 127].

В цілому ж доводиться констатувати, що такі наметницькі мануфактури або ж діяльність окремих майстрів, задіяних у цій галузі, мали місце на землях Західної України орієнтовно аж до кінця XVIII ст., коли поступово зникає й сама потреба у вишукано аплікованих наметах, які вимагали копіткої ручної праці та щедрого фінансування.

Втім, доки ще існують неопрацьовані архівні документи та невпорядковано джерелознавчі фонди, ставити останню крапку у данному питанні ще надто рано. Та й дана публікація з огляду зазначених обставин не стільки тяжіє до відтворення повноти картини заявленої теми, скільки в загальних рисах ілюструє одну з граней тривалого і послідовного процесу зацікавлення Сходом, коротко окресленого сучасною мистецтвознавчою наукою терміном “орієнталізм”. Власне в наметництві й віднаходимо один з найяскравіших його виявів. На сьогодні безперечним залишається той

факт, що окреслене явище слід розглядати в контексті тих процесів та закономірностей, що виявились співзвучними до культурно-естетичних уподобань конкретних етапів історії західноукраїнського регіону.

¹ Наскільки нам відомо, в Україні фрагменти турецьких наметів кінця XVII—XVIII ст. зберігаються лише в Львівському історичному музеї. Інв. №2232—2239.

² В процесі нашого дослідження з'ясувалось, що ще у 1977 р. тепер вже покійний отець Керницький показував орнат з турецького шовкового намету теперішньому головному хранителю львівського Музею релігії пані Лузан О. Подальші ж спроби з'ясувати долю пам'ятки, виявились безрезультатними.

³ Ці малюнки зберігаються в Історичному музеї Відня.

⁴ Тепер зберігаються в Львівській картинній галереї. “Битва під Віднем” експонується в постійно діючій експозиції Одеського замку.

ЛІТЕРАТУРА:

Ісаєвич Я. Д. Україна давня і нова: народ, релігія, культура Львів, 1996.

Тананаєва Л.И. Польское изобразительное искусство эпохи Просвещения. Живопись.

Рисунок. Москва, 1986.

Овсійчук В.А. Майстри українського барокко, Жовківський художній осередок. Київ, 1999.

Baracz S. Pamiątki miasta Żółkwi. Lwow, 1877.

Jedynak St. Katedra Łacińska we Lwowie. S.45. // *Rota*, 1991, №2.

Kraszewski J.I. Adama Polanowskiego dworzanina Krola IMCi Jana III Notatki. Warszawa, 1954.

Kryczyński W. Zamek w Podhorcach. Złoczow.[без року].

Lipecki M. Pan Jakobus Sobieski. Warszawa, 1970.

Lozinski W. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII w. Krakow, 1960. T.2.

Mankowski T. Sztuka islamu w Polsce w XVII i XVIII wieku. Krakow, 1935

Mankowski T. Namioty i namiotnictwo w Polsce// Odbicie ze Sprawozdań Polskiej Akademii Umiejętności. T.LIII . 1952, №2.

*Mankowski T. Wyprawa po kobierce do Persji w roku 1601//Rocznik orientaliczny.*1953.

Mankowski T. Polski tkaniny i hafty w XVI— XVIII w. Wroclaw, 1954

Maria Kazimiera... Maria Kazimiera i Jan Sobiescy. Listy okresu odsieczy Wiedenskiej. Warszawa, 1983.

Odsiecz...Odsiecz Wiedenska 1683. Wystawa jubileuszowa w Zamku Krolewskim na Wawelu w trzechsetlecie bitwy. Krakow, 1990. T.I.

Piwocka M. Namiot z kolekcji Lanckoronskich w Zamku Krolewskim na Wawelu//Studia Waweliana. 1996.T.5.

*Zamek...Zamek podhorecki w okresie Wielkiej wojny 1914—1920. Kronika burgrabiego Marcina Grabikowskiego.*Krakow, 1931 .

Zarys ... Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII w. Wroclaw, 1966.

*Z wyprawy... Z wyprawy Wiedeńskiej. Rapsod rycerski.*Lwow, 1865.